
PREDSTAVLJENO PET DEMOVIĆEVIH KNJIGA

Dubrovnik je 5. rujna ove godine imao rijetku, zapravo jedinstvenu prigodu kakva se teško - ako ikada - može ponoviti. Naime, toga je dana u crkvi Domino, uza sopran *Miljenke Galasso Rakiđija* i bariton *Iva Grgurevića*, koji su ilustrirali srednjovjekovne i druge crkvene napjeve o kojima se govorilo, predstavljeno čak pet znanstvenih knjiga **dr. Miha Demovića**, našega uglednoga muzikologa i voditelja Kora Prvostolne crkve zagrebačke. Vrlo samoza-tajan, dr. Demović ni u jednoj od tih knjiga nije donio bilješku o sebi, ali - znamo da je rodom Konavljanim, svećenik, koji je studirao i doktorirao izvan Hrvatske ... Danas mu u području kojim se bavi, a to je po najviše srednjovjekovna hrvatska crkvena glazba, teško da ima premca. Član je i suradnik HAZU.

Pet znanstvenih knjiga predstaviti odjednom - značilo je na stanoviti način i pokazati u rodnome kraju, u Dubrovniku gdje je završio srednjoškolsko crkveno obrazovanje, što je i kako napravio. Budući da su dvije od pet knjiga tiskane ove godine, dvije lani, ali praktično i one u istoj izdavačkoj sezoni, to je svakako rekord. Tek je jedna knjiga ranije izdanje, ali s ostalima čini stanovitu tematsku cjelinu pa je s razlogom uvrštena u ovaj jedinstven program. No, u sustavu pomaknutih vrednota, taj izniman događaj, prvorazredna znanstvena senzacija, vrijedna da se na informativnoj razini predstavi i najširem puku - jedva da je imala ikakva odjeka u medijima i tisku, osim koliko je naknadno izboreno ... Stoga nam je ovdje ukratko informirati makar o čemu govore Demovićeve knjige.

Dubrovački beneventanski liturgijski priručnik legende i obreda blagdana sv. Nikole iz XI. stoljeća, u izdanju Kora Prvostolne crkve zagrebačke i Biskupskog ordinarijata Dubrovnik, 1998. - najnovija je Demovićeva knjiga. Ona sadrži, što je osobito vrijedno, najprije Faksimil Dubrovačkoga beneventanskog priručnika. Slijedi Demovićeva Uvodna studija o njemu. Nakon predgovora i uvoda, dva su povijesna pregleda: nastanka legende Svetoga Nikole, te nastanka časoslova o njemu. Zatim se donosi povijest samoga rukopisa i njegov opis. To prati tekst o vremenu i mjestu njegova nastanka, pa sadržaj. Nakon toga je sama Legenda Svetog Nikole, te Izvori dubrovačke legende. Autor piše i o obredu svećeničkog časoslova i ostalim tekstovima. Slijede Notacija, Odlike napjeva i Zaključak, te napomene uz transliteraciju

teksta i transkripciju napjeva koji se također donose. To prati bibliografija o Svetom Nikoli, prije obvezatnih znanstvenih sažetaka, ovdje na njemačkom i engleskom.

Već iz ovoga je vidljivo koliko je to velik i zahtjevan znanstveni rad. Knjigu je u Dubrovniku predstavio **dr. Niko Kličan**, također Konavljanin, inače svećenik i predsjednik bečke podružnice Matice hrvatske. Evo izvadaka iz njegove znanstvene recenzije s ovitka knjige: "Ličnost Svetoga Nikole, biskupa čudotvorca s kraja IV. stoljeća najzanimljiviji je svetački lik kršćanstva (...). Demović posebno ističe da mu je u Hrvatskoj, kao i drugdje u svijetu, sagrađeno više crkava nego bilo kojem drugom svecu (...). S likovnom umjetnošću natjecala se i književna, stvorivši o tom svecu mnoge legende, himne i više liturgijskih drama (...). U tom duhovnom okruženju nastao je u Dubrovniku u XI. stoljeću beneventanski rukopis kojega je Demović, nakon nedavnog otkrića, identificirao i proučio (...). Napisao je o njemu iscrpnu studiju koja nas svestrano obavještava ne samo o nastanku, mjestu i značenju u hagiografskoj literaturi tog važnog neotkrivenog dubrovačkog rukopisa već i o ličnosti Svetog Nikole općenito. Vrijednost ovoga djela uvelike uvećava faksimil rukopisa te transliteracija latinskog teksta i transkripcija napjeva koje su napravljene znalački i besprijekorno. Napominjem da je Demović tom poslu pristupio s već prokušanim iskustvom (...) objavljenim radovima s područja hrvatske srednjovjekovne glazbe (...), Hrvatska srednjovjekovna glazba s 37 novih, do sada nepoznatih napjeva, zapisanih u tom kodeksu beneventanskom neumatskom notacijom i objavljenih u ovom djelu suvremenim notnim pismom, uvelike će biti obogaćena".

Posebna je pripovijest kako je ovaj rukopis uspio preživjeti stoljeća pljački i devastacija te - zametnut - ipak imao sreće doći u ruke znalca koji je shvatio kakvu dragocjenost ima u rukama. O tome, s motom "i knjige imaju svoju sudbinu", Demović piše u Predgovoru, posvetivši svoj rad tisućitoj godini uspostave Dubrovačke biskupije. "Beneventana je jedinstveno staro europsko pismo čija su slova likovno oblikovana ljepše od slova bilo kojeg srednjovjekovnog pisma". Ono je nastalo u talijanskoj pokrajini Benevento i koristilo se samo na talijanskoj i hrvatskoj obali Jadrana, ali su "Hrvati tim pismom, osim liturgijskih i teoloških knjiga (...) za razliku od Italije, pisali i vladarske listine (...). U okviru iznesenog taj stari dubrovački beneventanski rukopis treba vrednovati vrlo visoko (...). Napjevi su preneseni pomoću notnih grafema crnih točkica (...). U novije vrijeme se prihvatio način da se napjevi prenose u crtovlje od pet crta s *G* ključem u dijatonskoj ljestvici (bez kromatskih znakova) s notnim grafemima osmina suvremenog notnog pisma, ali bez vratova pa imaju izgled točke (...). Neki napjevi u visini kako su zapisani neće biti izvedivi pa ih zborovode trebaju sniziti ili povisiti, odnosno izabrati visinu intonacije prema mogućnosti pjevača (...). Napjevi su vjerno preneseni bez ispravaka i dodataka".

Izabrali smo ovdje nekoliko rečenica iz Demovićavih Napomena uz transliteraciju i transkripciju napjeva kako bi bio ilustriran njegov pristup, znanje, te znanstvena serioznost i vjerodostojnost.

Kajkavske popijevke Cithare octochorde zajedničko je djelo **Jeronima Kornera** (1909-1976) i **Miha Demovića**. Naime, Korner, rodom iz Herceg Novog, dakle Bokelj, pjesnik veduta Zaljeva hrvatskih svetaca (Hercegnovljanin je i Sveti Leopold Bogdan Mandić), te obiteljskih idila, ali najviše nabožnog pjesništva, svojevremeno je napisao doktorat o kajkavskim popijevkama, naime o njihovu tekstovnom dijelu, koje čine jedinstvenu, u više navrata pretiskivanu zbirku Cithare octochorde, ali stjecajem čudnih okolnosti - nikada taj njegov rad nije bio tiskan niti se znalo za nj. Demović je došao do njega iz prijateljske ruke (u knjizi se taj mali književnopovijesni krimić podrobno opisuje!). Dakle - čim je i tu spoznao što ima u rukama - prionuo je poslu te ovo otkriće također znanstveno obradio i objavio. O ovoj je knjizi na dubrovačkoj njezinoj promidžbi govorio **dr. Stijepo Mijović Kočan**, koliko se to odnosi na Kornera, tj. na književno-znanstveni rad, te značaj knjige općenito. Međutim, Cithara octochorda je u prvom redu glazbeno djelo, ističe Demović u predgovoru. Naime, i tu su popijevke bile u starom notnom sustavu pa je Demović napjeve transkribirao u suvremeno notno pismo. Ovo ogromno djelo, 480 stranica velikoga formata, dakle, sadrži: nakon predgovora, bilješku o Jeronimu Korneru (koju je sročio sam Demović), pa transliteraciju teksta (Jeronima Kornera) i transkripciju napjeva (Miha Demovića). Pjesničke osobine teksta u CO - to je Kornerovo djelo koje se ovdje cjelovito prenosi. Demović - nakon svoje transkripcije - piše o glazbenim odlikama tih napjeva, dosadašnjim istraživanjima, liturgijskom ustrojstvu i ritmizaciji.

Naravno, i ovo je kompletno znanstveno djelo, opremljeno adekvatnim znanstvenim aparatom.

“Miho Demović (...) obrađuje liturgijsko ustrojstvo ukazujući da je to liturgijsko-glazbeni priručnik starog zagrebačkog obreda koji i u Cithari octochordi ima posebnosti koje nisu ubilježene u druge zagrebačke liturgijske knjige i iznosi povijesnoestetska obilježja napjeva raspoređujući ih u više slojeva (pohrvaćene latinske popijevke, popijevke s napjevima izgrađenim od melodijskih motiva gregorijanskog korala, popijevke ustrojene po uzoru na napjeve svjetovnih narodnih popjevaka, umjetničke popijevke). Posebno je opširno obradio problem ritmizacije napjeva ukazujući da je dosadašnji postupak ritmizacije bio loš (...). Transkripcija napjeva izvedena je značajki (...)”, piše u svojoj recenziji **dr. Marko Babić**. O osmerostrunoj citari (popijevke o Božiću, Uskrsu, korizmene, itd. - u osam prigoda - osam tematskih cjelina) Mijović Kočan u svojoj recenziji zaključuje: “Kornerova studija ih valjano valorizira, a Demovićeva notna prilagodba omogućuje ne samo nesmetanim glazbeni pristup nego i njihovu lakšu i poticajnu primjenu u suvremenim

interpretacijama. U svemu, ova je knjiga i književno i glazbeno od prvora- zredna značaja. Njezinim objavljivanjem znatno dobiva na vrijednosti ne samo hrvatska znanost o književnosti, nego i hrvatska muzikologija i crkvena glazba. To je djelo i u svome području nezaobilazno. Tim više jer je na ovaj način osuvremenjeno te književno i glazbeno znanstveno analizirano i oci- jenjeno”.

Demović “priopćuje najosnovnije podatke o svakoj popijevci, posebno se osvrćući na njenu ulogu u liturgiji, ljestvicu kojoj pripada, opseg u kojem se napjev odvija, melodijske motive od kojih je napjev sastavljen, slušni dojam koji na slušaoca ostavlja izvedba popijevke te druge relevantne podatke svoj- stvene pojedinim popijevkama” - stoji u sažetku ovoga znanstvenog rada.

Izdavač Kajkavskih popjevaka Cithare octochorde je također Kor Prvostolne crkve zagrebačke, 1998.

“Napivi” Marijana Jaića - prvi hrvatski orguljnik (kantunal), istog izdavača, Kora Prvostolne crkve zagrebačke, ali lanjske godine, 1997., sadrži: Predgovor, Uvod, Život i rad Marijana Jaića, Dosadašnja istraživanja o “kantunalu, pje- vniku ili orguljniku”, opis i povijest nastanka orguljnika (popijevke prije mise, prije propovijedi, za večernjicu, misne, euharistijske ...), liturgijsko im ustrojstvo, koralne napjeve ... Orguljske predigre ... nakon čega slijedi faksimil samog orguljnika napravljen prema primjerku Franjevačkog samostana u Kloštar Ivaniću, umanjen za 10 centimetara.

“Po svome značenju, po izričitoj Jaićevoj nakani, taj se Orguljnik uklapa u temeljne odrednice hrvatskoga narodnog preporoda”. Jaić je, naime htio, kako piše Demović, “pridonijeti kako bi Hrvati trojedne kraljevine (...) složnije i posvuda istim pjesmama slavili Boga” i time postali međusobno čvršće po- vezani. U isto vrijeme on utemeljuje novi stil hrvatske crkvene popijevke “(...)”. Jaićevi NAPIVI, po Demoviću PRVI HRVATSKI ORGULJNIK, ukla- paju Hrvate u opći razvitak europske crkvene popijevke koja - u svakom na- rodu - predstavlja značajan fenomen opće i individualne narodne uljudbe. To je djelo danas već rijetkost, vrlo velika rijetkost, pa zaslužuje da se KAO DRAGOCJEN SPOMENIK VJERSKE I NACIONALNE KULTURE - s Demovićevom popratnom studijom - pretiska, i u svrhu daljnjih znanstvenih istraživanja. Na to potiče i 200. obljetnica rođenja Marijana Jaića” - zapisao je recenzent **dr. Bonaventura Duda**.

“Znalački napisanom studijom dr. Demović otkriva suvremenoj hrvatskoj kulturnoj javnosti značaj toga djela kao i ulogu Marijana Jaića te vrednuje njegov doprinos razvoju hrvatske crkvene popijevke (...). Ovako zamišljeno djelo, koje sadrži studiju i faksimil zbirke, prvenstveno je namijenjeno biblio- filima, crkvenim glazbenicima i etnomuzikolozima (...). Rad zadovoljava sve znanstvene kriterije današnje muzikološke znanosti” - izvadak je iz recenzije akademika **Anđelka Klobučara**.

Jaićev "prilog hrvatskoj glazbenoj kulturi treba uzdići visoko i usporediti ga s opernim prvijencem tvorca novije hrvatske opere njegova suvremenika V. Lisinskog, jer kao što je Lisinski ostao zapamćen u hrvatskoj glazbenoj kulturi kao pionir stvaranja hrvatske opere, tako je Jaić tvorac novije hrvatske crkvene popijevke (...). Visoko treba vrednovati Jaićeve Napive, djelo s područja crkvenog pučkog pjevanja uz orguljsku pratnju koje u pojedinom dijelu, kao što su npr. božićne popijevke predstavlja najsjajnije stvaralačko dostignuće, iako minijaturnog glazbenog oblika (...), u naše vrijeme i u međunarodnoj kulturnoj javnosti postaju prepoznatljivi znak veličine hrvatske crkvene glazbene uljudbe" - zaključuje Demović svoju studiju o Jaićevim *Napivima*.

Ovo značajno otkriće, odnosno značajno prevrednovanje Jaićevih *Napiva* popratnom studijom, potpomoglo je Ministarstvo kulture i Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske.

O knjizi je u Dubrovniku govorio maestro **Mario Penzar**.

"Sretna je bila okolnost da je 1990., u okviru znanstvenog skupa *Majstor Radovan i njegovo doba*, Miho Demović upozorio na izuzetno značenje Trogirskog beneventanskog evanđelistara za proučavanje knjižne tradicije, za povijest iluminacije, a posebice za proučavanje srednjovjekovne glazbe i liturgije. Naglasio je tada da bi kodeks trebalo što prije predstaviti kao faksimilno izdanje. Književni krug iz Splita u biblioteci Knjiga Mediterana svjedoči o trajnom kulturnom djelovanju i nakladnika i naše sredine na afirmaciji brojnih kulturnih djelatnosti u gradu koji slavi 1770 godina svoga postojanja" - tako je u predgovoru u Trogirskom evanđelistaru zapisao **prof. Josip Bratulić**. (Drugdje svugdje predgovore svojim knjigama piše sam Demović). Ovdje je nadnevak 1997., a splitski je izdavač imao podršku Županije splitsko-dalmatinske da bi se ovaj jedinstveni primjerak znamenitog evanđelistara faksimilirao u zasebnoj knjizi. I ona je predstavljena dubrovačkoj javnosti, nakon svojevremenog zagrebačkog upoznavanja s ovim velikim i značajnim poduhvatom ...

U Uvodu Demović govori o poruci i smislu evanđelja uopće. Otkriva nam svoje zavidno poznavanje ovoga područja. Slijedi podroban opis rukopisa. Naredno poglavlje Demovićeve studije je *Jezik i ortografija*. "Jezik svih perikopa je latinski, preuzet iz Vulgate, prijevoda Svetoga Jeronima." Navodi se izbor evanđelja u ovom evanđelistaru, a zatim donosi *Liturgijsko ustrojstvo*. Slijedi *Temperal* (kada se koje evanđelje čita), *Sanktoral*, te *Zajednički obrasci*, pa zavjetne svetkovine u odnosu na ovaj kodeks.

"Iluminacija je najznačajnija odlika Trogirskog evanđelistara, koja ga po ljepoti stavlja na sam vrh starih hrvatskih kodeksa i pridružuje sloju najvrednijih knjižnih ostvarenja našega srednjeg vijeka. Ne potvrđuje to samo činjenica

da su u kodeksu od 103 lista izrađena 122 velika inicijalna slova, od kojih se mnoga protežu kroz sve retke teksta pa im veličina doseže veličinu stranice, nego je pet velikih minijatura, koje brižljivošću i ljepotom izrade nadmašuju sve što je slično na hrvatskom području prije toga bilo napisano” - navodi Demović pod naslovom *Illuminacije*. Nakon opisa minijatura, čitamo *Notaciju*: “Napjevi su u Trogirskom evanđelistaru beneventanskom neumatskom notacijom u sastavu jedne pomoćne crte bez naznake ključa, ali s naznakom guidona na kraju svake pojedine pomoćne crte (...). Notacija je pomno i pravilno izvedena a notni grafemi točno postavljeni iznad slojeva riječi i dijatematski su raspoređeni u odgovarajućem prostoru (...). Njihov likovni izgled poredan je na shemi od broja 1 do 30”. (U studiji se to zorno predočava). “U Trogirskom evanđelistaru zabilježena su četiri cjelovita napjeva evanđeoskih perikopa (...). Na temelju spoznaja koje su pružila dosadašnja istraživanja Trogirskog evanđelistara proizlazi da on znači najveći umjetnički domet starije hrvatske knjižne djelatnosti (...). Značenje ovog kodeksa postaje veće nakon spoznaje da su u nj utkana vrhunska dostignuća višestrukih umijeća pismenosti, slikarstva i glazbe.” - bilježi Demović pri kraju svoje znanstvene obrade ovoga jedinstvenoga kodeksa. U Dubrovniku je o njemu govorio **dr. Nikola Buble**, kao i **dr. Stanko Lasić**, inače župnik u dubrovačkoj Katedrali.

Ovo bi djelo zaslužilo mnogo više riječi i sam Demovićev znanstveni rad o njemu također, međutim - u stručnoj je javnosti o tome već bilo govora. U svakom slučaju ono je ponos Trogira, a njegovo pretiskavanje, uza studiju Miha Demovića, jedan od najljepših darova Splitu za znamenitu tisuću i sedamstotu obljetnicu.

Još je jedna obljetnica bila povod da se pozornije promotri jedno znamenito glazbeno djelo. Naime Zagrebački sekvencijar “KOR PRVOSTOLNE CRKVE ZAGREBAČKE O DEVETSTOTOJ OBLJETNICI UTEMELJENJA (1094-1994.) posvećuje svojim ravnateljima, pjevačima i orguljašima koji su kroz stoljeća djelovali u zagrebačkoj Katedrali”.

Dr. Demović je otkrio u Kaptolskom Arhivu u Zagrebu 1983. **Zagrebački sekvencijar** “a zatim transkribirao napjeve u suvremeno notno pismo i tekst transliterirao, tako da su sekvence iz tog veoma značajnog glazbeno-liturgijskog kodeksa danas pristupačne izvođačkoj praksi. Radi se o 123 sekvence koje su se pjevale tijekom stoljeća u zagrebačkoj Katedrali”, piše u recenziji akademik **Rafo Bogišić** pa dodaje da je ovo djelo značajno:

- za poznavanje staroga zagrebačkog liturgijskog obreda,
- za poznavanje liturgijske glazbe zagrebačke Katedrale,” kao i za poznavanje duhovnoga pjesništva na latinskom jeziku, književne djelatnosti staroga Zagreba te kulturne prošlosti Hrvatske. Djelo predstavlja sasvim izvorni znanstveni pothvat (...). Tiskanje ovog rukopisa može se usporediti s reprintom

glagoljaških kodeksa uz napomenu da ima i praktičnu vrijednost za pjevačke zborove, osobito one koji se bave starom glazbom”.

“Analizom notnog pisma utvrđuje se da je rukopis napisan u Zagrebu za potrebe kora Katedrale tijekom druge polovice XVII. i prve polovice XVIII. stoljeća od još nepoznatog pisara. Slijede poglavlja o liturgijskom ustrojstvu, odlikama teksta i obilježjima napjeva. Obzirom na liturgijsku namjenu, svrstava sekvence u određene grupe, a daljom opsežnom analizom ustanovljuje da, obzirom na tekst, sekvence pripadaju dijelom starom stilskom razdoblju ritmičkog pjesništva, a manjim dijelom prijelaznom razdoblju te znatnim dijelom stilu rimovanog pjesništva (...). Prati zatim pojavu svake pojedine sekvence u Zagrebu, naznačujući gdje se sve nalazi zapisana u zagrebačkim liturgijskim knjigama od XIII. do XVIII. stoljeća. Iznosi potom načela kojih se držao pri transkripciji, primjenjujući suvremene muzikološke postupke u težnji da svi napjevi budu vjerno i točno preneseni u suvremeno notno pismo, a ujedno i da budu prikladni za izvedbu.

Slijedi transkripcija svake od 123 sekvence koja je ujedno najznačajniji i najopsežniji dio ovog rada. U napomenama autor pruža podatke o njihovoj liturgijskoj namjeni i sadržaju, ustrojstvu i obilježju teksta i napjeva te porijeklu.

Svi elementi ovog rada besprijekorno su i znalački izvedeni pa ga se mora ocijeniti značajnim (...). Njime je uvelike obogaćena muzikološka znanost, jer se zorno predstavlja i osvjetljava javnosti sasvim nepoznati jedinstveni kodeks iz Hrvatske: Zagrebački sekvencijar (...)” - u svojoj riječi i ovom znamenitom otkriću govori akademik **Anđelko Klobučar**.

“Napjevi sekvenci (...) pripadaju stilskom razdoblju monodijske srednjovjekovne duhovne glazbe, poznate i pod nazivom gregorijanski koral (...). Napjevi pripadaju trima poznatim slojevima gregorijanskog korala, tj. silabičkom, neumatskom i meliznatičkom stilu (...). Napjevi su skladani u starocrkvenim ljestvicama (...). Napjevi u sekvencama napravljeni su da se na svaki od njih pjeva par od dvije kitice koje imaju istovjetna dinamična svojstva teksta (...).”

Ovo je samo mali dijelak, izvadak iz Demovićeva pristupa, iz poglavlja *Glazbena obilježja napjeva*, nekoliko izdvojenih rečenica.

Prigodom jedinstvene dubrovačke prezentacije Demovićevih značajnih otkrića i znanstvenih obrada kojoj je bio nazočan i **msgr. Želimir Puljić**, biskup dubrovački, **dr. Buble** i **dr. Lasić** kazali su par laskavih ali točnih riječi o radu dr. Demovića: “Jedan je takav!” Govorili su o ukupnosti njegovih djela i djelovanja koje otkriva koliko smo bili značajni u srednjovjekovlju: “Možda je tada hrvatska knjižna, književna i glazbena kultura bila odmah poslije one španjolske ... Demović je zaslužnik što to otkrivamo.”

Da sažmemo: Dubrovački beneventanski liturgijski priručnik iz XI. stoljeća i Kajkavske popijevke Cithare octhocorde tiskani su, ove, 1998. godine, a lanjske nadnevke, 1997., nose Napivi Marijana Jaića - prvi hrvatski orguljnik i Trogirski evanđelistar, iako bismo mirne duše mogli kazati da je sve to otišnuto u jednoj sezoni, kao što i jest. S ranijim otkrićem i također pretiskavanjem uza znanstvenu obradu Zagrebačkog sekvencijara - to je znanstveni uradak iza kojega stoji ne samo nesebično i veliko zalaganje i znanje ,nego i cijeli jedan, hrvatskoj muzikološkoj znanosti i kulturi, predan život ...

STIJEPO MIJOVIĆ KOČAN

Autor, promotri i organizatorica predstavljanja Demovićevih knjiga na crtežu dubrovačkog akademskog grafičara i slikara Iva Grbića (Dubrovnik, 5. 9. 1998.)